

PIENTEN SUOMALAIS-UGRILAISTEN KANSOJEN KIRJALLISUUDESTA

Péter Domokos, Budapest

Kaikkien ulkomaanlehtoreiden ensisijainen tehtävä on oman maansa kielen opettaminen sekä kansansa historian ja kulttuurin tunnetuksi tekeminen. Usein kuitenkin päätehtävän rinnalle kertyy muutakin työtä. Pätevyytemme tuntien ulkomaisen oppituolin tai laitoksen esimies voi pyytää luentosarjaa aiheesta, jonka asiantuntijaa heillä ei omasta takaa ole. Me suomalaiset ja unkarilaiset olemme päteviä luennoimaan suomalais-ugrilaisista kielistä ja kansoista, koska opiskellessamme kotimaamme yliopistoissa olemme kaikki kuunnelleet fennougristiikan kursseja, ja monella on fennougristiikan arvösanakin. Useimmiten meiltä ehkä pyydetään suomalais-ugrilaisten kansojen ja kielten yleisesittelyä, mutta joskus voidaan pyytää jonkin pienen kielikuntamme kielen erikoiskurssiakin.

Pedagogeina tiedämme hyvin, että opiskelijoiden joukossa voi aina olla joku erityisen kiinnostunut, joka haluaa lisätietoa. Hän voi kysyä esimerkiksi, onko se kieli vielä elossa, jonka vokalismista tunneilla niin paljon puhutaan. Tai kun lainasanakerrostumista kertova luentosarja on kuunneltu loppuun, saatetaan kysyä, onko tällä pienellä kielellä syntynyt taiteellisia luomuksia (kansanrunoutta ja kaunokirjallisuutta).

Kysymyksiin ei ole aina helppo vastata. Ei senkään vuoksi, että kyseisen erikoisalan tuntemuksemme voi olla puutteellista; tuntenemme fennougristikoulutuksemme tällöin jotenkin yksipuoliseksi. Vastaamista vaikeuttaa myös se, että käsillä ei ole sopivan tasoista ja tarpeeksi todistusvoimaista aineistoa tai sitten aineistoa ei ole lainkaan.

Mutta vaikka osaisimmekin vastata ja meillä olisi jotain havaintomateriaaliakin esitettävänä, seuraisi uusia, vielä vaikeampia kysymyksiä. Esim. miksi pienten suomalais-ugrilaisten kansojen julkaisuissa käytetään kyrillisiä kirjaimia? Eikö pienten suomalais-ugrilaisten kansojen ns. kirjallisuus ole pelkkää propagandaa?... Ja hankalia kysymyksiä voi tulla yhä lisää ja lisää. Yrittäessämme vastata tarvitsemme jo tietoja pienten suomalais-ugrilaisten kansojen historiasta. Mutta sitä emme juuri oppineet opiskeluaikamme.

Jos pystymme työssämme tyydyttämään kuulijoittemme tiedonhalun myös näissä kysymyksissä ja laajentamaan heidän näköpiiriään, siitä hyötyy

ehdottomasti myös yleinen fennougristiikka. Avuksenne haluaisin antaa muutamia ideoita ja ajatuksia. Kuhunkin kohtaan liittyvät kirjallisuusviitteet löytyvät kirjoitukseni lopusta.

1. Neuvostoliiton tieteellisessä kirjallisuudessa maan pienistä suomalais-ugrilaisista kansoista käytetään nimitystä "nuoret kirjoitustaitoiset". Nuoruus on suhteellista, onhan syrjääneillä ollut kirjoitustaito jo 1300-luvulla, ja myös muilta suomalais-ugrilaisilta kansoilta on kielimuistomerkkejä ainakin 1700-luvulta lähtien. (Vain esimerkin vuoksi mainitsen 1770-luvulla Kazanissa julkaistun tšeremissin ja votjakin kielioopin, jonka kokoamiseen aivan varmasti ottivat osaa myös kirjoitustaitoiset tšeremissit ja votjakit.) Näitä esiasteitakaan ei saa aliarvioida, niitä voidaan pitää näiden kansojen kirjallisuuden alkuna.

2. Pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuutta neuvostoliittolaiset kollegat pitivät pitkään vuoden 1917 vallankumouksen synnyttämänä, vaikkakin esim. syrjääniläistä ja votjakkilaista kirjallisuutta oli ollut jo vuosia, jopa vuosikymmeniä ennen vallankumousta; 1800-luvun lopulta voidaan mainita useita nimekkäitä kirjailijoita - mm. syrjääni G. S. Lytkin ja votjakki G. Vereštšagin.

3. Ennen vuotta 1917 huomattava osa näiden pienten kansojen kirjallisuudesta kirjoitettiin ja julkaistiin venäjäksi. Se ei kuitenkaan merkitse sitä, että pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuuden ensimmäiset luomukset olisivat osa venäläistä kirjallisuutta; eihän esim. Runebergin runoutta pidetä ruotsalaisena eikä Janus Pannoniuksen tuotantoa roomalaisena kirjallisuutena. Uransa venäjäksi aloittanut Mihail Lebedev kirjoitti 20-luvulta lähtien mitä puhdassanaisinta syrjääninkielistä lyriikkaa.

4. Neuvostoliiton suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuus voidaan jakaa kahteen ryhmään, muodikkaalla termillä ilmaistuna: ne ovat typologisestikin differentioitavissa. Toisen ryhmän muodostavat ne, joilla on järjestäytynyttä kirjallisuuselämää (kirjailijaliittoja, tutkimuslaitoksia, teattereita, aikakausjulkaisuja jne.) ja jotka ovat myös väkiluvultaan suhteellisen suuria, ts. mordvalaiset, tšeremissit, votjakit ja syrjäänit. Toiseen ryhmään kuuluvat määrältään vähäiset kansat, vogulit, ostjakit ja jurakkisamojedit. Niiden kirjallisuus on järjestäytymätöntä, vailla jatkuvuutta. Mutta niilläkin on kouluja, perusasteen oppikirjoja ja sanoma-

lehtiä eli kirjallisuuden perusedellytykset, yleisö ja foorumit.

5. Ennen varsinaisen kirjallisuuden käsittelyä on hyvä antaa jonkinlainen luettelo ko. kansan kansatieteen, historian ja kielitieteen perusteoksista.

6. Heti alussa voidaan todeta, että pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjallisuudessa ovat keskeisessä asemassa, aivan kuin oman identiteetin todisteina oma historia, kansanrunous ja tietoisesti käytetty äidinkieli. Voisi koota opettavaisen "suomalais-ugrilaisen antologian" esim. äidinkielestä kertovista runoista ja tunnustuksista. - Esim. Otto Mannisen käännöksenä on suomeksikin luettavissa syrjääniläisen Ivan Kuratovin kaunis runo tästä aiheesta.

7. Sekä kirjallisuushistorioitsijoille että folkloristeille ovat opettavaisia pienten kansojen eeposkokeilut. Oman eepoksen merkitystä kansakunnan elämässä ja taiteessa ei tässä tarvinne yksityiskohtaisemmin selvittää. - Mainitsen vain, että 30-luvun alussa melkoista kiistaa neuvostoliittolaisten tutkijoiden piirissä herätti eräs venäjäksi julkaistu, vogulilaisiin motiiveihin perustuva eepos (joka herätti myös Gorkin mielenkiinnon); votjakkien eepoksesta kirjoitettiin vuosikymmeniä pro- ja contra-artikkeleita; nykyisin taas raivoaa melkoinen taisto Mordoviassa Sijažar-eepoksesta. Keskeisenä kysymyksenä sielläkin on, minkä verran siinä on alkuperäistä kansanrunoutta ja minkä verran kirjoittajan omaa mielikuvitusta.

8. Historiallisuuskaan ei kirjallisuudessa ole yksinkertainen kysymys. Koska pienten suomalais-ugrilaisten kansojen historiantutkimus alkoi vasta myöhään, niiden kirjallisuuden aamuhämärässä kirjoitettiin usein väärään tietoon tai luuloon perustuvia valehistoriallisia romaaneja, draamoja tai kertovia runoelmia. Tällaista on muuten tapahtunut suurtenkin kansojen kirjallisuudessa - joskus! Aikaa myöten syntyi sitten myös arvokkaita kirjallisia luomuksia. Esim. votjakki Mihail Petrovin Vuž multania voidaan - mutatis mutandis - pitää votjakkilaisen Dreyfus-tarinan muokkaajana. Nautittavaa luettavaa on myös mordvalaisen Kuzma Abramovin kaksiosainen elämäkertaromaani maailmankuulusta mordvalaisesta kuvanveistäjästä Stepan Erzasta, jonka elämästä ei seikkailuja puuttunut.

9. Meidän päivinämme näiden kirjallisuuksien ei enää mitenkään voi sanoa kulkevan lastenkengissä; niiden on onnistunut viljellä useimpia runouden lajeja ja muotoja, ja monet näitä kansoja edustavat kirjailijat

ovat yltäneet huomiota herättäviin saavutuksiin - eikä heidän tuotanton-
sa ole määrällisestikään väheksyttävä. Mordvankielisen kaunokirjalli-
suuden korpus lienee jo noin tuhat itsenäistä nidettä, ja sen historias-
ta on olemassa kolmiosainen erikoistutkielma. Voguli Juvan Šestalovin
itsenäisten teosten määrä on lähellä viittäkymmentä. (Luulenkin muuten
hänen olevan tunnetuin pienten suomalais-ugrilaisten kansojen kirjaili-
joista. Hänen teoksiaan luetaan joka puolella Eurooppaa. Suomeksikin
on ilmestynyt kaunis, kansatieteellisiltä aineksiltaan rikas ja tunnel-
maltaan lyyrinen romaani "Ugrien kehto").

10. Opetustyössä ei koskaan ole riittävästi aikaa eikä mahdollisuuksia
esitellä yhden kansan kirjallisuutta kovin seikkaperäisesti. Siksi
onkin pyrittävä keskittymään klassikkojen elämäntyöhön (mutta ei mielen-
kiinnottomaan elämäkertaan) sekä mainittava mielenkiintoisia yksityis-
kohtia, jotka jotenkin liittyvät muuhunkin opiskeluun. Syrjäänien kirjal-
lisuuden isän, liian "aikaisin" esiintyneen runoilijan, kotiseudultaan
karkotetun ja traagisen kohtalon kokeneen Ivan Kuratovin ensimmäisiä löy-
täjiä ja arvostajia oli Yrjö Wichmann. Vasili Iljitš Lytkin, syrjäänien
merkittävin kielitieteilijä, on Ilja Vas -nimisenä syrjäänien kirjalli-
suuden suurhahmo, hänellä on valtava osuus syrjäänin kielen uudistamises-
sa. Harvat tietävät, että muodollisena syynä Lytkinin pidättämiseen ja
vuosikausien vankeuteen oli erään Pet'öfin runon kääntäminen. Votjakki
Gerd Kuzebai oli kansansa kirjallisuuden todellinen moottori, hänen mo-
nipuolisuutensa ja tavaton työkykynsä herättivät kunnioitusta kaikkialla.
Hän olisi halunnut järjestää kansansa henkisen elämän suomalaisten ja
unkarilaisten malliin. Mutta hänkin osoittautui liian suureksi hahmoksi
pikkumaiseen ja kateelliseen ympäristöön. Ivan Istomin, vuosikausia hal-
vaantuneena vuoteessa maannut jurakkisamojedin kirjallisuuden "suuri van-
hus" kirjoitti kaunista ja tärkeää kirjasarjaa kansastaan - ainoalla sor-
mellaan, jota pystyi liikuttamaan... Luetteloa voisi jatkaa pitkäänkin.

11. Tunnustan suoraan usein kadehtivani suomalaisia kollegoitani
Castrenianumin kirjastojen ja Suomalais-ugrilaisen kirjaston sekä Helsingin
yliopiston slaavilaisen kokoelman kirjojen runsauden vuoksi. Niistä
löytyvän aineiston avulla saisi perusteellisen kuvan pienten suomalais-
ugrilaisten kansojen kirjallisuudesta. Uskon ja toivon suomalaisten
asiantuntijoiden kirjoittaneen tästä useampiakin artikkeleita ja tutkiel-
mia kuin mitä on joutunut minun käsiini. Olisi ilahduttavaa ja meidän

kaikkien työtä helpottavaa, jos tästä aineistosta valmistuisi joskus myös bibliografia, samantapainen kuin Jenő Javori on koonnut Unkarissa.

- Tietääkseni pienten suomalais-ugrilaiden kansojen kansan- ja taideru-
noutta on käännetty melko vähän suomeksi. Niin kauan kuin suomalaiset
fennougristit ja runoilijat eivät ole ryhtyneet yhdessä toimittamaan täl-
laista antologiaa, on syytä muistaa Otto Mannisen - nykyisin ehkä jo van-
hahtavalta kuulostava - kolmiosainen Heimokannel-kokoomateos.

12. Suomalais-ugrilaisen kielitieteen historian suurimmat hahmot,
M. A. Castrén ja Antal Reguly, lähtivät vaikeille ja vaarallisille mat-
koilleen etsimään kansojemme alkukotia ja vanhaa kulttuuria. Loppujen
lopuksi he saavuttivatkin päämääränsä, vaikka se ei sitten vastannutkaan
heidän aikansa romanttisia käsityksiä. Jälkipolvet ovat sitten tehneet
paljon työtä löydettyjen sukukansojen parissa, ennen kaikkea niiden kiel-
ten tutkimiseksi ja kartoittamiseksi. - Minusta tuntuu, että nyt olisi
jo aika kiinnittää katse tulevaisuuteen: pienet sukukielet voivat säilyä
vain, jos niitä jatkuvasti harjoitetaan ja kehitetään nykypäivän tarpei-
ta vastaaviksi. Korkeimmalla tasollaan kieli on saadessaan kaunokirjal-
lisen muodon. Omalta osaltamme mekin voimme Euroopan eri puolilla ja
kielillä vaikuttaa siihen, että entisten kansanrunouden taitajien nykyi-
sien runoilijajälkeläisten työ olisi mielekästä ja ansionsa mukaisesti
arvostettua heidän kehittäessään äidinkieltänsä ja kansaansa sekä luodes-
saan maailmankirjallisuuttakin rikastuttavia teoksia. - Olen vakuuttunut
siitä, että tällä tavoin koko fennougristiikka tieteenä rikastuu, ja sen
perinteellisin haara, kielitiede, voi tuoreen ja rikkaan korpuksen avulla
tutkia vielä pitkään kielisukulaisuuden tuhatsyistä problematiikkaa.

Suomentanut Outi Karanko-Pap

KIRJALLISUUS

1. The First Cheremis Grammar (1775). A Facsimile Edition with Intro-
duction and Analysis by Th. A. Sebeok and A. Raun. Chicago 1956.
The First Votyak Grammar (1775) with an Introduction by Gy. Décsy.
Bloomington 1967.
2. LYTKIN, V. I. 1975. Georgi Stepanovitš Lytkin (1835 - 1907). So-
vetskoje Finno-ugrovedenie 4 s. 290 - 293. Tallinn.

- VLADYKIN, V. - HRISTOLUBOVA L. 1981. G. E. Vereštšaginlen vordskemez dyrysen - 130 ar. Molot 10.
3. LEBEDEV, M. N. 1938. Komi mu. - T. E. Uotila, Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und etymologischem Wörterverzeichnis. S. 35 - 39. Helsinki.
 4. DOMOKOS, PÉTER 1977. Literaturen finnisch-ugrischer und samojedischer Völker in der Sowjetunion. - Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. I. Philologisch-historische Klasse. Nr. 2, S. 39 - 64. Göttingen.
 5. KAHLA, MARTTI 1960 - 1962. Bibliografinen luettelo Neuvostoliitossa vuosina 1918 - 1959 julkaistusta suomalais-ugrilaisesta kielitieteellisestä kirjallisuudesta I - II. - JSFOu 62 - 63. Helsinki.
- 1963. Neuvostoliitossa suomalais-ugrilaisilla kielillä julkaistua kirjallisuutta Suomen ja Unkarin kirjastoissa. - JSFOu 64. Helsinki.
- Bibliographie der uralischen Sprachwissenschaft 1830 - 1970. Herausgegeben von Wolfgang Schlachter und Gerard Ganschow. München 1974 -.
- Bibliographia Uralica 1918 - 1962. Finno-ugorskoje i samodijskoje jazykoznanie v Sovetskom Sojuze 1918 - 1962. Sostavil O. Kivi. 1976. Tallinn.
- Finnougorski sbornik 1928. Leningrad.
- Istorija sovetsskoj mnogonatsionalnoi literatury. Tom šestoi. 1974. Moskva.
6. ks. Kalevalaseuran vuosikirja 3. 1923. Helsinki.
 7. PLOTNIKOV, M. A. Jangal-maa. Vogulskaja poema so statei avtora o vogulskom epose.
- KLYTŠKOV, SERGEI 1933. Madur vaza pobeditel'. Volnaja obrabotka poemy "Jangal-maa". Moskva - Leningrad.
- DOMOKOS, PÉTER 1971 - 1972. Az udmurt eposzról. - Néprajz és Nyelvtudomány XV - XVI s. 21 - 35. Szeged.
- POZDEJEV, P. K. 1981. Epitsieskie pesni udmurtov. - CQIFU Pars IV s. 17 - 21. Budapest.
- DOMOKOS, PÉTER 1980. Das mordvinische Sijažar - Ein drittes finnisch-ugrisches Epos? - FUM 2 s. 151 - 208. Hamburg.
8. PETROV, MIHAIL P. 1954. Vuž Multan. Iževsk.
- ABRAMOV, KUZMA G. 1971 - 1973. Erzañ tsora I - II. Saransk.

9. SAMORODOV, K. T. 1964. Mordovskaja literatura i kritika 1860 - 1963. Saransk.
Istorija mordovskoi sovetskoi literatury I - III. 1968 - 1974. Saransk.
ŠESTALOV, JUVAN 1976. Ugrien kehto. Helsinki.
10. WICHMANN, YRJÖ 1903. Kurzer Bericht über eine Studienreise zu den Syrjänen 1901 - 1902. Helsingfors.
ITKONEN, ERKKI 1966. V. I. Lytkin 70-vuotias. - Virittäjä s. 394 - 397.
TURKIN, ADOLF 1981. Vassili Lõtkin lahkunud. - Keel ja Kirjandus nr. 11 s. 704.
GERD KUZEBAI 1925. Votjakkilaisesta taidekirjallisuudesta. - Valvoja-Aika.
——— 1932. Bibliografinen luettelo vuosina 1917 - 1925 painetusta votjakkilaisesta kansanrunouskirjallisuudesta. - JSFOu XLV. Helsinki.
——— 1928. Über die "Rätselabende" bei den Wotjaken. - Ungarische Jahrbücher VII s. 394 - 395. Berlin und Leipzig.
HALTSONEN, SULO 1964. Muuan runoilijakohtalo. - Valvoja.
ISTOMIN, IVAN G. 1960. Maimbava. Vade'my'. Tjumeň.
——— 1978. Živun. Roman. Moskva.
11. JÁVORI, JENŐ 1975. A finnugor népek irodalmának bibliografiája. Budapest.
MANNINEN, OTTO 1932. Volgan ja perman kannel. Mordvalaisia, tšere-
missiläisiä, syrjääniläisiä ja votjakkilaisia kansanrunoja. Heimo-
kannel III. Porvoo.

JSFOu = Journal de la Société Finno-ougrienne

FUM = Finnisch-ugrische Mitteilungen

CQIFU = Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum